

УЖГОРОДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

М.М.ВЕГЕШ, В.В.ТУРЯНИЦЯ, І.М.ЧАВАРГА

СМЕРТЬ ПРЕЗИДЕНТА

(Останні дні життя і смерть президента
Карпатської України Августина Волошина)

Ужгород – 1995

М.М.Вегеш, В.В.Туряниця, І.М.Чаварга. Смерть президента (Останні дні життя і смерть президента Карпатської України Августина Волошина). – Ужгород. – 40 с.

Рецензент: ЗАДОРЖНИЙ В.Є., завідувачий кафедрою історії України Ужгородського державного університету, доктор історичних наук, професор.

Книга науковців Ужгородського державного університету Миколи Вегеша, Василя Туряниці та Івана Чаварги побудована суто на невідомих або маловідомих читачеві архівних матеріалах, спогадах соратників і сучасників Августина Волошина.

Дослідники, широко використовуючи першоджерела, розповідають про останні дні життя і смерть президента Карпатської України Августина Івановича Волошина (1874–1945).

Видання розраховане на всіх, хто цікавиться історією рідної країни і її постатями. Воно присвячене 50-річчю від дня смерті А.І.Волошина.

Спонсор видання: МП "Олена", с. Дубове Тячівського району (директор І.І. Габор).

ВІД АВТОРІВ

"А про той день і годину ніхто не знає,
ані ангели небесні, ані Син, лише один Отець"
(Євангеліє за Матвієм, 24,36).

Доля видатного нашого земляка Августина Івановича Волошина – сина священика, який пройшов шлях від учителя і науковця до президента Карпатської України, – драматична і повчальна в боротьбі з ідеологічним блюзнірством і політичним геноцидом, як і доля багатьох представників української інтелігенції. Але він по волі долі чесно ніс свій важкий хрест, сумлінно виконував місію перед рідним народом до останніх днів свого життя, до останнього подиху не на рідній землі, не в рідній хаті, а в мурах нестерпної в'язниці.

Життя і діяльність Августина Волошина викликали захоплення й повагу в одних, ворожість і зневагу в інших. Однак час – найкращий суддя.

Останнім часом на сторінках різних часописів і в наукових розвідках на основі окремих документів подаються все нові і нові дані про життя і діяльність А.Волошина. Правда, серед них є чимало сумнівних і суперечливих. До речі, це було властиве і публікаціям, що появилися ще за життя президента Карпатської України. А тому необхідно ґрунтовно опрацьовувати наявні матеріали, скрупульозно перевіряти факти і джерела їх походження.

Мало відомим і майже недослідженим (за відсутністю архівних матеріалів та ряду об'єктивних причин) залишається останній період життя і діяльності Августина Волошина і зокрема його смерть-дата, причини. Наявні публікації з цього приводу дають неоднозначні оцінки, а інколи й діаметрально протилежні.

Книга, яку пропонуємо широкому читацькому загалу, побудована авторами на висвітленні документальних ма-

теріалів Центрального архіву Міністерства Державної Безпеки СРСР (далі – ЦАМДБ СРСР), дані якого ще не були введені в науковий обіг, або введені частково, фрагментарно. Ми, аналізуючи цей період, враховуємо конкретні історичні умови, еволюцію поглядів Волошина, які розвивались разом з ними, але залишалися в основних своїх світоглядних переконаннях послідовними і непохитними. Волошин-демократ, Волошин-гуманіст над усе ставив інтереси людини, її свободу і права, соціальні, політичні та національні інтереси рідного народу, інтереси інших народів.

В основу нашого дослідження лягла справа Н-17681 (справа А.І.Волошина). Саме на її фактичному матеріалі, оцінюючи й аналізуючи його з іншими архівними даними, ми й ведемо мову про останні дні життя Августина Волошина – президента Карпатської України.

РОЗДІЛ І. АВГУСТИН ВОЛОШИН – В'ЯЗЕНЬ ЛЕФОРТІВСЬКОЇ ТЮРМИ

1. АРЕШТ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

Закінчувався 1944 рік. Друга світова війна вступала в свою завершальну стадію. Четвертий Український фронт ще перебував на Закарпатті, але своїм вістрям вже був спрямований на Європу. Попереду ще багато боїв, тисячі людей назавжди залишаться лежати в чужій землі, але, що війні скоро кінець – знали, мабуть, всі. Разом з фронтом, немов його супроводжуючи, однак, будучи його складовою частиною, просувався вперед і так званий 4-й департамент Смершу. Яке ж завдання було покладено на нього?

...Працівники Смершу, що зібралися в прокуреній кімнаті, чекали на високе начальство. Перед ними мав виступити не хто-небудь, а сам генерал Ковальчук, комендант департаменту. Прийшов своєчасно, привітався, і зразу перейшов до справи:

– Наші непереможні війська вступають в загарбану фашистами Європу. Війні кінець. Це знаємо не тільки ми, але й тисячі фашистських злочинців та їх прислужників. Вони намагатимуться втекти від заслуженої кари, а ми цього допустити ніяк не можемо...

Пройшла якась мить. Генерал виклав на столі якись фотокартки й почав називати прізвища тих, хто на них зображений: Ревай, Долинай, Клочурак, Перевузнник...

– А ось на цю особу, – сказав він, – зверніть особливу увагу. Це – Августин Волошин, колишній президент Карпатської України, який вірою і правдою служив фашистам. Ми маємо достовірні відомості від наших людей у Празі, що він працює ректором Українського Вільного Університету. І врахуйте ще одну обставину... – ним цікавиться Москва.

Перше знайомство А.Волошина з НКВС відбулося 11 травня 1945 року. Однак тоді все обійшлося. У нього забрали ключі від ректорської канцелярії та архів (як нам тепер не вистачає матеріалів цього архіву). Можливо, для того, щоб "заспокоїти" похилого віку людину, президентові видали бумагу, згідно з якою він міг спокійно продовжувати займатися своєю роботою, не боячись арешту. Та все було далеко не так, як могло здатися на перший погляд. "Недрімлюче око" НКВС уважно слідкувало за кожним його кроком, а біля будинку Подліпками, 12, де він мешкав, постійно чергували енкаведисти.

15 травня 1945 року біля будинку № 12 зупинилася машина чеської поліції. З неї вийшла людина у формі офіцера НКВС. Проїшла мить – і капітан Шибайлов (так звали чи псевдо було смершівця) вже відкривав двері будинку. Перекоаний у тому, що виникло якесь непорозуміння, господар показав документ і сказав, що його вже переслухали і звільнили. Офіцер запевнив, що турбуватись не потрібно, залишилось уладнати деякі формальності, незабаром його привезуть додому. Коли машина, в яку Шибайлов запропонував сісти Волошину, під'їхала до вулиці Делострелецької, колишній президент зрозумів, що він вже додому не повернеться. В будинку під номером 11 тимчасово розміщувався слідчий відділ Смершу. Звичайно, вивіски, яка б про це говорила, на ньому не було¹.

В "Особовій справі Августина Волошина" знаходимо невелике повідомлення: "Задержан 15 мая 1945 года в Праге- 16, ул. Подлипками, 12. При задержании изъята круглая печать с подписью "Президия правительства Подкарпатской Руси"². До цього додамо, що Волошин був заарештований незаконно, адже співробітники НКВС навіть не пред'явили йому ордер на арешт. Названий документ був представлений Волошину слідчим головного управління "Смерш" майором Вайндорфом (№ 749) тільки 5 червня 1945 року, тобто тоді, коли він був в'язнем Лефортівської тюрми³.

Чи мали хоча б загальне уявлення "рицарі плаща і кинджала", кого вони щойно заарештували? Вони не "сушили" собі цим голову. Перед ними стояв той, хто в 1939 році очолював Карпато-українську державу, територія якої, як вони вважали, служила плацдармом для нападу на СРСР (зазначимо, що це питання зараз дискусійне, серед істориків єдності і відповіді на нього поки що нема). Цього було достатньо. Був наказ про його арешт, а тому, намагаючись якнайшвидше виконати його, вони і не пред'явили ордеру на арешт. Без цього можна було обійтись. Справу ускладнювало лише те, що Августин Волошин був громадянином Чехословаччини, суверенної держави. Але і на цю важливу обставину людолови теж не звернули уваги.

Перед ними стояв доктор теології, ректор УВУ в Празі, автор кількох десятків книг (42), підручників і навіть збірників казок для дітей. Перед ними стояв один із засновників "Просвіти", який за двадцять років чехословацького режиму зробив більше для піднесення національної самосвідомості краян, ніж десятки діячів до нього. Стояла людина високо інтелектуального розвитку, знавець багатьох іноземних мов. Августин Волошин користувався величезним авторитетом у своїх земляків, а тому не дивно, що під час виборів до

Сойму за Українське Національне Об'єднання, яке він представляв, проголосували 92,4 відсотка населення із 92,5, що взяли в ньому участь⁴. Важко знайти в історії краю людину, яка б користувалася такою великою славою ще за життя і про яку знали б навіть маленькі діточки, що не раз декламували: "...ми Волошина любім, працю, хліба дасть усім".

Людей у формі НКВС така сторона біографії видатного вченого і просвітителя мало цікавила. Перед ними був "фашистський злочинець", якого вимагала Москва... Операція по викраденню Волошина трималася в таємниці, тим більше, що про колишнього президента знав весь світ. І, здавалося, що не знайдеться людини, яка коли-небудь розповість про останні дні карпатського президента. Та не так сталося...

У 1948 році в Німеччині були опубліковані спогади Івана Мондича (Н.Синевирського) "Смерш". Год в стане врага". Автор в 1945 році працював перекладачем у контррозвідці Смершу. Пропонуємо Вашій увазі деякі уривки з цієї унікальної книги: "Приїхало авто капітана Шибайлова..."

– Здоров, Микола! – Шибайлов усміхався. Його товсте і рожеве лице висловлювало вдовolenня, що успішно виконав завдання.

– Пізнаєш?

Я подивився в сторону кругленького монсиньйора, що виступав з авто.

– Волошин!

– Так. Це він. Ваш бувший президент. Старик Волошин якось непритомно подивився в мою сторону. Мабуть, він навіть не бачив мене. Його очі блудили десь далеко, в невідомих краях.

– Кудя смотришь поп? На небо? Поздно! Нужно было раньше богу молиться, а не политикой заниматься.

Волошин слухав Шибайлова ніби байдуже.

– Ну, валяй, валяй вот с этим бойцом в подвал! Быстрее!

Волошин поспішив. Він якби все ще не вірив, що його арештовано... Я подивився в сторону, куди Волошин віддалявся. Вояк ударив прикладом його в спину..."⁵.

2. КОРОТКА ІСТОРИЧНА ДОВІДКА: ЛЕФОРТІВСЬКА ТЮРМА

Через деякий час Волошина перевезли до Москви і помістили в одну з камер-одиночок Лефортівської тюрми. Якою ж була ця твердиня НКВС?

Споруджена ще при царизмі, ця тюрма була закрита в 1917 році. Однак, після двадцятирічного "відпочинку" Сталін у 1937 році помістив в ній вищий командний склад армії на чолі з М. Тухачевським, і відтоді вона існує до наших днів.

Відомий радянський розвідник Леопольд Треппер, який у свій час мав можливість детально ознайомитися з цією тюрмою, у своїх споминах "Велика гра" писав: "Споруда нагадує мені старовинну фортецю Сен-Жак д'Арк на Середземноморському узбережжі Палестини... З середини тюрма нагадує цирк, три поверхи колових галерей, вздовж яких розміщувались камери. В середині – великий, пустинний плац, звідки можна наглядати за всіма поверхами".

Колишній військовий прокурор М.М.Ушов, який пройшов всі "кола пекла", так описав камеру, в якій він знаходився: "Камера, в яку я потрапив, являла собою довгу вузьку кімнатку у вигляді кам'яного мішка. Віконечко прикрито незмінним залізним козирком. Світло з вулиці ледь-ледь пробивалось. Щодоби горіла вмонтована в стелю електрична лампочка. Біля стін наглухо прикріплений невеликий, продовгуватий залізний столик, а поряд з ним масивна табуретка. Зліва при вході в камеру прикріплений металічний унітаз, а поряд – водопровідний кран і маленька раковина. Стіни на півтора метра зафарбовані густозеленою фарбою. В дверях камери, як і в інших тюрмах, невелике віконечко, у вигляді кватирки, так званий "собачник", через який ув'язненим подається їжа, вода і робляться зауваження.

...В камері холодно. Всього 6–7 градусів тепла. Довго сидіти на одному місці неможливо. Ми не тільки ходили, але буквально бігали по камері, намагаючись хоч трохи зігрітись...".

Слід зазначити, що про існування такої тюрми мало хто знав, хоча слухи про неї існували. Один з її в'язнів пригадував: "В три години ночі я був доставлений в Лефортовську тюрму. Про те, що існує така тюрма, я, старий москвич, не мав ніякого поняття...".

Інший в'язень пише, що "Лефортовська тюрма відрізняється від інших тюрем особливою жорстокістю і страшним режимом. Слухи про неї доходили до тюрем інших міст. Деякі ув'язнені, які побували в Лефортовській тюрмі, від одного тільки згадування про неї починали трястися".

Перебування в тюрмі негативно впливало на нервову систему ув'язненого. Як пригадував Треппер, людина не мала ні хвилини спочинку. На протязі години по десять разів відкривалися двері камери і лунали попередження: ви забагато ходите, ви дуже довго сидите, ви недостатньо рухастесь тощо. Заснути було майже неможливо, бо щовечора біля десятої години починалось занадто бурхливе тюремне жит-

тя: безперестанне стукання дверима, кроки тих, кого вели на допит. Годували надзвичайно погано. Складалось враження, що все робилося для того, щоб повністю вивести з ладу здоров'я людини.

Під час арешту Волошину сповнилось 70 років. Можливо, в читачів промайне думка, що похилого віку людина знаходилася в кращих умовах, мала які-небудь привілеї. На жаль, мусимо вас розчарувати, вік для ув'язненого не був спасінням. Вченому-мікробіологу Надсону, якого повели на допит, було 73 роки. І коли через дві доби /!/ він повернувся, то товариші по камері його не впізнали: "Виглядав він дуже погано. Лице земляного кольору, очі запалені. Від втоми він ледве тримався на ногах... навіть не міг їсти"⁶.

У Волошина не посоромились відібрати при арешті навіть золоті речі, які по праву належали йому як каноніку. До речі, коли на прохання вчених Ужгородського державного університету з Москви вислали в їх тимчасове користування "Особову справу Августина Волошина", то з цих цінних речей нічого не збереглося. Безперечно, що вони поповнили колекцію когось із слідчих. І як не погодитися з М.М.Ушовим, який писав, що "співробітники НКВС були, як правило, владолюбними, безчесними, дуже обмеженими і охочими до грошей і нагород, готовими в ім'я особистих інтересів здійснити будь-яку підлість, забувши про людську совість"⁷.

Почалися допити... Перший, другий, третій... По коридору Лефортівської тюрми йшла людина. Хто її знав раніше, відразу помітив би, як різко вона змінилася. Августина Волошина вели на черговий допит. Він виявився для 70-річного президента останнім...

Про що він думав? Можливо, промайнули в пам'яті березневі дні славного і трагічного 39-го, коли була проголошена незалежність Карпатської України, а може, пригадалися слова перестороги Юліана Ревая, який тоді, в Празі, квітневого дня 44-го, розмовляючи з президентом, сказав: "Отче Президенте, просимо Вас, не залишайтеся в Празі. Ми Вам поможемо випровадитися". На всі умовляння друзів виїхати Августин Волошин, як правило, відповідав: "Я не можу і не хочу... я не відчуваю за собою ніякої вини. На жаль, ми вже ніколи не будемо знати, про що думав президент, йдучи на останній допит..

¹Про арешт А.Волошина див.: Штефан А. Августин Волошин президент Карпатської України. – Торонто, 1977; Вегеш М., Задорожний В. Велич і трагедія Карпатської України. – Ужгород, 1993; Вегеш М. Волошин – в'язень Лефортівської тюрми //Радянська Верховина. – 1991. – 13 липня; Його ж: Августин Волошин і Карпатська Україна// Сторінки історії України. XX століття. – Київ, 1992. – С. 317–318; Його ж: Августин Волошин//Календар "Просвіти" на 1994 рік. – Ужгород, 1994. – С. 70–73.

²ЦА МДБ СРСР, Н-17-681, спр. Августина Волошина, арк. 1–3,

³Там же, арк.6.

⁴Гренджа-Донський В. Щоденник//Твори Василя Гренджі-Донського. – Т. VIII. – Вашингтон, 1987. – С. 168–175; Росоха Степан. Сойм Карпатської України. – Вінніпег, 1949; Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами. – Ужгород, 1993.

⁵Просвіта, 1991. – № 1.

⁶Цит. за: Вегеш М. Волошин – в'язень Лефортівської тюрми. Див. також: Болдижар М. Названа праця. – С. 110–117.

⁷Там же.

РОЗДІЛ II. СПРАВА АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

1. АВГУСТИН ВОЛОШИН ПРО СВОЮ ПОЛІТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ДО 26 ЖОВТНЯ 1938 РОКУ

Особова справа А.Волошина містить цікаві і маловідомі факти про його політичну діяльність з 1918 р. до останніх днів, які колишній президент провів на волі. В'язневі Лефортовської тюрми доводилось відповідати на численні запитання слідчого НКВС майора Вайндорфа. Перший допит був проведений 22 травня, після чого послідували наступні – 24 травня, 5, 9, 12, 14, 19 і 20 червня 1945 р.

24 травня 1945 р., відповідаючи на запитання слідчого про свою діяльність до 15 березня 1939 р., А.Волошин навів деякі біографічні дані, а також розказав про членів своєї родини: "Народився в 1874 р. в сім'ї священика. Батько до дня своєї смерті, тобто до 1894 р., був священиком греко-католицької церкви в селі Келечин Закарпатської України. В 1892 р. закінчив в м.Ужгороді 8-класну класичну гімназію. По закінченні гімназії поїхав до Будапешту, де поступив на богословський факультет Пазманського університету, а потім в 1893 р. переїхав до Ужгороду і поступив у богословську академію (можливо, мається на увазі богословська духовна семінарія – Авт.), яку закінчив у 1896 р. В 1896 р. знову приїхав в м.Будапешт, де поступив на фізико-математичний факультет Вищої педагогічної школи, яку закінчив в 1900 році. По закінченні Вищої педагогічної школи в Будапешті повернувся в м.Ужгород, де поступив в учительську семінарію на посаду професора фізико-математичних наук... В 1896 р., тобто після закінчення в Ужгороді богословської академії, одружився на дочці професора Ужгородської гімназії – дівоче прізвище дружини Петрик Ірина Іванівна, яка в 1936 р. померла. Дітей не було"¹.

Августин Волошин розповідав, що в нього були три сестри: Олена Іванівна, яка проживає в Празі, вул.Подліпки, 16; Ольга Іванівна – м.Ужгород, вул.Ракоці, 26; Елеонора Іванівна – с.Сімерки Перечинського округу Закарпатської України. Про дочку сестри – Дутку Емілію-Терезу Михайлівну А.Волошин писав, що вона мешкала в його празькій квартирі і навчалася в Празькій консерваторії. Тоді (1945 р.) їй було 24 роки².

Такі короткі відомості про Волошина – людину та про членів його родини пояснюються тим, що ця сторона питання не дуже цікавила працівників НКВС. Останнім часом з'явилося чимало праць, в яких сучасні дослідники детально проаналізували життя А.Волошина від

народження до кінця 1938 р., тобто до тих пір, як празький уряд призначив його прем'єр-міністром³.

Політичною діяльністю А.Волошин почав активно займатися в чехословацький період історії краю. "Початок політичної діяльності, – розповідав А.Волошин, – відноситься до 1919 р., коли я став організатором "Християнської Народної партії" в Підкарпатській Русі. Аналогічні за програмою християнсько-соціальні партії вже існували на той час у Чехословацькій Республіці, зокрема, в Чехії і Моравії "Лідова партія" (Народна партія), в Словаччині – "Людова партія" (Народна партія). Поряд з "Християнською Народною партією" існували й інші: аграрна партія, соціал-демократична партія, народно-соціалістична партія, партія торговців і промисловців, угорська народна партія та ряд інших. Восени 1938 р. на базі всіх партій виникло "Українське Національне Об'єднання", тобто нова партія, яка проіснувала до 15 березня 1939 р."⁴.

Під час допиту 14 червня 1945 р. А.Волошин підтвердив, що з 1919 р. по 1939 р. він очолював "Першу Українську Центральну Народну Раду" на Підкарпатській Русі. Ця Рада складалася з представників різних партій, які існували в краї, за винятком комуністичної. "Будучи головою ради, – розповідав Волошин, – я здійснював ідейне керівництво нею і слідував за виконанням тих завдань, які на неї були покладені статутом. Рада мала президію і так званий головний відділ (управу). За давністю я не можу назвати всіх членів ради, президії і головного відділу. Пам'ятаю тільки, що моїми заступниками були Михайло Брацкайко, а пізніше, з 1938 р. також Юлій Ревай. Генеральним секретарем ради був Микола Долинай.

21 жовтня 1938 р., коли я входив до уряду Бродія, "Перша Українська Центральна Народна Рада", головою якої я був, видала маніфест, звернений до громадян Підкарпатської Русі, в якому були викладені вимоги до уряду"⁵.

Переглянемо протокол допиту 14 червня 1945 року.

ЗАПИТАННЯ: Які вимоги були викладені в цьому маніфесті?

ВІДПОВІДЬ: За давністю подій, я не можу точно передати зміст маніфесту.

ЗАПИТАННЯ: Вам дасться екземпляр згаданого маніфесту. Скажіть, чи про цей маніфест йде мова?

ВІДПОВІДЬ: Ознайомившись з повним текстом маніфесту від 21 жовтня 1938 р., я пригадав, що це саме той маніфест, який був виданий "Першою Українською Центральною Народною Радою" 21 жовтня 1938 р. Цей маніфест вимагав від уряду Бродія виконання 20 пунктів.

ЗАПИТАННЯ: Як практично готувався цей маніфест?

ВІДПОВІДЬ: Я зараз не можу пригадати, хто саме був редактором маніфесту, але він був складений членами ради, а потім проект маніфесту в кінцевій редакції був запропонований мені як голові для розгляду. Я, як голова ради, одобрив його зміст, після чого він був відправлений в типографію Федора Ревая і опублікований. Яка кількість екземплярів була віддрукована – я тепер не пам'ятаю, але маніфест був розісланий у всі міста і села Підкарпатської Русі. Хочу додати, що мого підпису і підпису Ю.Ревая в маніфесті нема і це цілком природньо, так як в той час я рахувався членом уряду Бродія, а в маніфесті викладалися вимоги до цього уряду. Пам'ятаю узгодження тексту маніфеста до видання, цей же текст був узгоджений з Ю.Реваєм і одобрений ним"⁶.

17 жовтня 1938 р. Василь Гренджа-Донський записав у своєму щоденнику: "З радником Перевузником та д-ром В.Одинським уложили ми "Маніфест"; Федір Ревай приніс ручну розмножувальну машинку і друкує принаймні двадцять тисяч примірників"⁷. Маніфест звинувачував А.Бродія в проугорській і антиукраїнській діяльності і, фактично, вимагав його відставки. 18 жовтня 1938 р. "Нова свобода" опублікувала "Отвертий лист до пана прем'єра А.Бродія", в якому повідомляла, що "у неділю по цілому Підкарпатті деякі одиниці від імені Автономного Земледільського Союзу розповсюдили летючки на зразок агентів Мадярщини, в яких населення закликується, щоб вибивало "українських бандитів"... Звертаємо Вашу увагу на цю провокацію й закликаємо Вас, щоб Ви цю небажану акцію, яка прямує на розбиття нашого народу, негайно застановили, та заявою, що Ви з тою акцією... не маєте нічого спільного та її осуджуєте, дали українському народові сатисфакцію. Інакше ми, українці, будемо приневолені в такий самий спосіб відповісти на цю провокацію"⁸.

Слідчого НКВС Вайндорфа також зацікавив маніфест від 1 жовтня 1937 р., прийнятий УЦНР в Ужгороді. А.Волошин підтвердив, що він дійсно його підписував. На запитання, у зв'язку з чим був виданий цей маніфест, Волошин проінформував: "В 1937 р. міністерство освіти Чехословаччини своїм розпорядженням намагалось ввести на Підкарпатській Русі для викладання в деяких школах російську мову і книги на цій мові. Дізнавшись про це, ряд організацій почали вживати заходи, щоб не допустити викладання предметів російською мовою в школах Підкарпатської Русі. Такою мірою і був маніфест від 1 жовтня 1937 р., в якому було викладено вимогу про скликання 17 жовтня 1937 р. з'їзду в м.Ужгороді. Я підписав цей маніфест від імені Ради,

головою якої був, і від імені Педагогічного товариства Підкарпатської Русі, головою якого також був я"⁹.

А.Волошин не міг не підписати цей маніфест, бо саме він був ініціатором його створення. Виступаючи на Всепросвітянському з'їзді в Ужгороді 17 жовтня 1937 р. А.Волошин чітко заявив, що "всі спроби заведення у нас російської літературної мови скінчилися повною невдачею. Така доля чекає і сучасне москвофільство"¹⁰.

Розповідаючи про свою політичну діяльність до жовтня 1938 р., А.Волошин говорив, що з 1925 р. по 1929 р. він обирався депутатом (послом) від Християнської Народної партії до Чехословацького парламенту¹¹.

2. АВГУСТИН ВОЛОШИН ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ

На допиті, який відбувся 5 червня 1945 р., А.Волошин ознайомив слідчого Вайндорфа зі своєю політичною діяльністю після "мюнхенської згоди". "Після мюнхенської згоди, – свідчив Волошин, – Підкарпатській Русі була надана автономія, а в перших числах жовтня 1938 р. було сформовано уряд на чолі з прем'єр-міністром Бродісм. До складу уряду увійшли:

- 1) Бродій – прем'єр-міністр Підкарпатської Русі
- 2) Бачинський – міністр
- 3) Ревай Ю. – міністр
- 4) Фендик – міністр без портфеля
- 5) Пещак – член уряду – статс-секретар
- 6) Волошин – член уряду – статс-секретар

Цей уряд проіснував до 26 жовтня, а потім замінений, тобто було встановлено, що Бродій притримувався угорської орієнтації і всю свою діяльність він спрямовував до того, щоб приєднати Підкарпатську Русь до Угорщини.

26 жовтня 1938 р. тодішній президент і прем'єр-міністр Чехословаччини Сирови призначив мене міністром-президентом Підкарпатської Русі, а міністром Юліана Ревая. В лютому 1939 р., коли президентом Чехословаччини був Гаха, а прем'єр-міністром Беран, ними додатково до складу уряду був призначений Прхала (чех). В цьому складі уряд існував до перших чисел березня 1939 р. Потім уряд був реформований і до складу його вже входили:

- 1) Волошин – міністр-президент
- 2) Клочурак – міністр, призначений Гахою і Бераном
- 3) Прхала – міністр"¹².

Решту осіб, які ввійшли до уряду, А.Волошин не пам'ятав.

Під час допиту 12 червня 1945 р. А.Волошин розповів про діяльність Українського Національного Об'єднання (УНО): "Після того, як моїм урядом були розпущені всі політичні партії на Підкарпатській Русі, в січні 1939 р. була створена одна урядова партія УНО. Я як міністр-президент Підкарпатської Русі прийняв діяльну і керівну участь в організації і створенні УНО"¹³. До 12 лютого 1939 р. УНО і уряд Карпатської України спільно вели підготовку до виборів. Під час голосування було вибрано 32 послів Союму¹⁴.

Відповідаючи на запитання слідчого, якою була програма УНО, А.Волошин заявив, що воно "являлось антирадянською організацією, в завдання якого входило створення в кінцевому підсумку самостійної української держави шляхом об'єднання всіх українських земель, включаючи Радянську Україну"¹⁵.

Архівні документи свідчать про те, що уряд, очолюваний А.Волошином, притримувався чіткої української орієнтації. Це підтверджується проголошенням Української Народної Ради "До всього українського народу", прийнятим 10 лютого 1939 р.: "Народе Український...кріпко віримо, що у новім великім бою нація Українська героїчно переможе і стане твердою стопою на тисячолітніх горах Золотоверхого, сонцем свободи осяяного, святого Києва!"¹⁶. Червоною ниткою ідея соборності всіх українських земель проходить у меморандумі делегації Карпатської України до канцлера Німеччини від 24 жовтня 1938 р. "Карпатська Україна, – говориться в ньому, – складова частина території українського народу. Тому її населення усвідомлює свої обов'язки, що постають перед ним у даний момент не лише стосовно своєї країни, але також стосовно всього українства"¹⁷.

Таким чином, Карпатська Україна та її прем'єр дійсно бажали возз'єднання з великим українським народом, однак ми не відшукали жодного документа, в якому б говорилося про приєднання Великої України до Карпатської України, про що заявляв Й.Сталін на XVIII з'їзді ВКП(б) у 1939 р. Волошин був політиком-реалістом і добре розумів, що в умовах, які склалися наприкінці 30-х років, це є нереальним. Саме тому Волошин добивався єдиного – збереження автономних прав у складі федеративної Чехословаччини. Але, якби там не було, Волошин на слідстві (не виключено, що на нього робився певний психологічний тиск – Авт.), заявив: "УНО являлося антирадянською націоналістичною організацією, метою якої було в кінцевому рахунку утворити самостійну українську державу шляхом

об'єднання всіх українських земель, включаючи і Радянську Україну"¹⁸.

Шановний читачу, ні, ми не повторюємось. На допиті 20 червня А.Волошин слово-в-слово повторив те саме, що сказав 12 червня. Нема жодних сумнівів, що Волошин підписував те, що написав майор Вайндорф.

15 березня 1939 р. проходили шість засідань Сойму, на яких був прийнятий Закон, частина 1. На запитання слідчого, чи були прийняті які-небудь закони, А.Волошин назвав тільки два пункти з нього: про введення гімну "Ще не вмерла Україна" і гімну "Боже великий, єдиний", а також гербу у вигляді тризубу з хрестом¹⁹.

Волошин говорив про перипетії з приводу скликання Сойму. "На 22 березня, – говорив він, – з дозволу Гахи і Берана, було призначено засідання Сойму для виборів президента Підкарпатської Русі. Однак в силу обставин, що склалися, мені було дозволено... скликати Сойм 15 березня 1939 р. о 16 годині... На цьому засіданні Сойм проголосив самостійну Карпатську Україну, а мене вибрали президентом. Тут вже мною було сформовано уряд Карпатської України в складі:

- 1) Ревай Юліан – прем'єр-міністр
- 2) Клочурак С. – міністр
- 3) Перевузник Ю. – міністр
- 4) Долинай М. – міністр
- 5) Штефан А. – міністр
- 6) Бращайко Ю. – міністр

А.Волошин визнав, що проводив антирадянську політику. Пояснював він це тим, що на нього робили тиск націоналісти, до яких він відніс А.Штефана, Ю.Ревая, Ю.Химинця, С.Росоху, а також агентів Німеччини. Що стосується орієнтації його уряду на Німеччину, то колишній президент це пояснював так: "...становище Німеччини в той час як арбітражної держави змусило уряд Підкарпатської Русі просити Німеччину захистити її кордони від угорської окупації"²¹. Сучасні дослідники теж притримуються такої думки стосовно мотивів орієнтації Волошина на фашистську Німеччину²².

3. АВГУСТИН ВОЛОШИН В ЕМІГРАЦІЇ (1939–1945)

16 березня 1939 р. В.Гренджа-Донський записав в щоденнику: "...української влади вже нема в Хусті, прем'єр Волошин виїхав кудись вночі"²³. Завдяки "справі Волошина", яка виявилася нам доступною, маємо можливість з'ясувати чіткий маршрут президента за кордон. "У

зв'язку з окупацією угорськими військами Закарпатської України, – розповідав Волошин під час допиту в Лефортові 24 травня 1945 р., – я втік в м. Прагу за маршрутом: із Хуста в Клуж (Румунія) – Темешуара (Румунія). Потім поїхав в Югославію – в Белград, де пробув 4 дні. Із Белграда поїхав до м. Загреб, де пробув 7 днів. З м. Загреб переїхав до курортного містечка Югославії Цирквениця, де пробув 11 днів. Опісля знову повернувся в м. Загреб і звідти через м. Відень переїхав в м. Берлін, де пробув півтори місяця. З Берліну поїхав до Праги в травні 1939 р. По приїзді в м. Прагу..., коли остання вже була окупована німцями, я поступив на службу в Український вільний університет на посаду завідуючого кафедрою педагогіки. На посаді професора, завідуючого кафедрою педагогіки пробув до травня 1945 р., тобто до приходу частин Червоної Армії²⁴.

Під час допиту 22 травня 1945 р. Волошин заявив, що "протягом всього періоду, починаючи з 1939 по 1945 рік, займався професорською діяльністю в галузі педагогіки" і не займався політикою²⁵. На допиті 5 червня він змінив свою думку: "Ні, це не відповідає дійсності, так як я і інші члени уряду займалися політичною діяльністю... ми направили меморандум міністру закордонних справ Німеччини Ріббентропу"²⁶.

ПИТАННЯ: Коли, якого змісту і в зв'язку з чим направили фашистській Німеччині меморандум від імені уряду "Самостійної Карпатської України"?

ВІДПОВІДЬ: Наприкінці вересня 1939 р. я, Ревай, Долинай, Перевузнник, Клочурак і Штефан направили підписаний меморандум на німецькій мові міністру закордонних справ Німеччини Ріббентропу. В силу того, що я, Ревай Юліан, Клочурак, Перевузнник, Долинай і Штефан, тобто президент і члени уряду були настроєні антирадянськи, ми в цьому меморандумі організовано виступили проти Радянського Союзу, вимагаючи від фашистської Німеччини не допустити дальнішої експансії з боку СРСР, так як на той час радянські війська вступили в Західну Україну і підходили до кордонів Карпатської України. Ми в силу своїх антирадянських переконань вважали себе противниками Радянського Союзу і не хотіли, щоб вони вступили на територію Карпатської України, а згідно обстановки, яка склалася, це було цілком можливо.

ЗАПИТАННЯ: При яких обставинах виникло питання про направлення меморандуму антирадянського змісту?

ВІДПОВІДЬ: У вересні 1939 р. в Прагу із Словаччини до мене приїхав прем'єр-міністр Юліан Ревай і повідомив, що він вів

переговори із Словацьким урядом на предмет приєднання самостійної Карпатської України до Словаччини, проти чого не було заперечень. Я сказав Юлію Реваю, що для обговорення цього питання необхідно зібрати всіх членів мого уряду. Через кілька днів у мене на квартирі зібралися члени уряду, де Ю.Ревай зачитав проєкт меморандуму на українській мові. У цьому проєкті меморандума говорилося про те, що президент, тобто я і уряд самостійної Карпатської України просимо Німеччину як арбітражну державу дозволити останній приєднатися до Словаччини. В результаті обговорення проєкту було вирішено створити редакційну комісію в складі Штефана, Перевузника, Ю.Реває і Ключурака. Ця комісія підготувала меморандум, до якого включила і текст антирадянського змісту. Меморандум в кінцевій редакції був перекладений з української на німецьку мову, підписаний від імені уряду самостійної Карпатської України мною, Ю.Реваєм, Перевузником, Ключураком, Штефаном і Долинаєм. Потім меморандум був відповідно оформлений і відправлений поштою в Німеччину...

ЗАПИТАННЯ: Які події відбувалися в міжнародному житті у вересні 1939 р.?

ВІДПОВІДЬ: У вересні 1939 р. Радянський Союз визволив і захистив українців Західної України.

ЗАПИТАННЯ: Значить, антирадянського змісту меморандум був направлений Німеччині саме в зв'язку з вказаними подіями?

ВІДПОВІДЬ: Так, це так,

ЗАПИТАННЯ: Який уряд був на той час в Словаччині?

ВІДПОВІДЬ: Тоді президентом Словаччини був Тісо, а прем'єр-міністром доктор Тука, причому цей уряд був германофільським і Словаччина природно знаходилася під протекторатом фашистської Німеччини.

ЗАПИТАННЯ: Значить, висуваючи в меморандумі вимогу про приєднання Карпатської України до Словаччини, члени вашого уряду добивалися того, щоб бути під протекторатом фашистської Німеччини, а відповідно і самі були германофілами?

ВІДПОВІДЬ: Виходить, що так, але ми мали надію, що об'єднаємося з Словаччиною.

По завершенні цього допиту Августин Волошин залишив автограф у своїй "справі": "Записано з моїх слів вірно, мною прочитано, в чому і підписуюсь"²⁷.

Немаловажний інтерес становлять відповіді А.Волошина на запитання слідчого майора Вайндорфа з приводу стосунків його уряду з

представниками гетьмана Павла Скоропадського та лідера українських націоналістів Андрія Мельника. До речі, ці питання найслабше висвітлені в історичній літературі. Справа Волошина, сподіваємось, допоможе краще зрозуміти, яким було ставлення до цих лідерів української еміграції Августина Волошина та членів його уряду.

ДОПИТ 3 ЧЕРВНЯ 1945 р.

ЗАПИТАННЯ: При яких обставинах ви зустрілися, перебуваючи в Берліні, з гетьманом Скоропадським?

ВІДПОВІДЬ: Коли я прибув в квітні 1939 р. в Берлін, багато емігрантів про це дізналися. Через декілька днів до мене в готель "Мольтке" прийшов секретар гетьмана Скоропадського на прізвище Мурашко, який передав, що Скоропадський бажає зі мною зустрітися. Я відповів згодою на це і незабаром його відвідав в одному готелі, назви якого не пам'ятаю. Будучи на прийомі у Скоропадського, я з ним мав розмову на політичні теми протягом одної години.

Скоропадський в присутності Мурашко питав мене, при яких обставинах відбулися події на Карпатській Україні, про що я йому розповів. Після цього Мурашко в присутності Скоропадського почав говорити мені, що події, які відбулися на Карпатській Україні, свідчать про необхідність притримуватися іншої позиції, а саме приєднати Карпатську Україну до всіх решти українських земель для створення єдиної держави на чолі з Скоропадським. Наскільки мені було відомо, Скоропадський прагнув, і в цьому напрямі вів свою роботу, до того, щоб об'єднати всі українські землі, тобто Карпатську Україну і Радянську Україну шляхом відторгнення її збройним шляхом від СРСР і на чолі такої української держави повинен був стояти гетьман Скоропадський.

Я на таку пропозицію нічого не відповів, але Мурашко знову повторив, що якщо не йти таким шляхом, то Карпатська Україна одна завжди буде переживати такі події, які відбулися з нею в той момент. Потім Мурашко почав вихваляти "Громаду" і я зрозумів, що він намагається запропонувати мені вступити в їх організацію "Громада".

Вислухавши все це, я відповів, що в подальшому буду вести роботу в напрямі того, щоб удалити угорців з території Карпатської України і залишити останню в рамках автономії. Далі я заявив, що ні з ким не думаю об'єднуватися і ні в які організації не вступаю.

Не пам'ятаю точно, про що ми ще говорили, але добре пам'ятаю, що через деякий час я пішов і більше з Скоропадським і Мурашко не зустрічався"²⁸.

Загальновідомо, що Організація Українських Націоналістів (ОУН) поклала великі надії на події, які розгорнулися в жовтні 1938 р. – березні 1939 р. в Карпатській Україні. Для того, щоб краще розібратись в обстановці, до Праги здійснив поїздку А.Мельник. Львівський часопис "Діло" повідомляв, що він "мав очолити збройні сили Карпатської України"²⁹. Які питання обговорював А.Мельник з представниками чехословацького уряду – невідомо. За словами генерала М.Капустянського, мова йшла про забезпечення Карпатської Січі зброєю³⁰. Після відвідин Праги А.Мельник побував на Закарпатті. В листопаді 1938 р. А.Мельник, німецький консул Г.Гофман, С.Росоха і І.Роман приїхали до Перечина, де відбулася таємна нарада. Їх приїзд був зафіксований чехословацькою службою безпеки, однак, про що йшла мова у приміщенні перечинської школи – невідомо. Через деякий час у Хусті відбулися установчі збори Карпатської Січі³¹.

Сучасний зарубіжний дослідник Петро Стерчо у своїй праці опублікував документ, який свідчить про те, що вже після окупації краю Угорщиною Августин Волошин із своїми однодумцями зустрівся з А.Мельником і навіть підписав договір про співпрацю. Ось текст договору: "Акт списаний у Венеції дня 21 липня 1939 р. в справі устійнення взаємовідносин і напрямних співпраці між Проводом Українських Націоналістів і Урядом Карпатської України в приявності

Голови ПУН Полк. Андрія Мельника,

Членів ПУН Омеляна Сеніка Грибівського і Ярослава Барановського Лімницького,

Президента Карпатської України, о. Др.Августина Волошина,

Членів Уряду Карпатської України Премієра Юліана Ревая, міністра Августина Штефана,

яким прийнято наступні рішення:

I

Виходячи зі засади соборности української нації обидві сторони твердо обстоюють становище невідривності Карпатської України від українських земель і заявляють, що принцип соборности українських земель не може бути нарушений.

II

Влада (Президент і Уряд) Карпатської України визнає із всіми з того впливаючими висновками Український Націоналістичний Рух за

єдиного носія соборницько визвольної боротьби української нації і Провід Українських Націоналістів за керівника тієї боротьби.

III

Провід Українських Націоналістів визнає Уряд Карпатської України з президентом о.Др.Августином Волошином за законодавно умандатованого її представника серед українського і чужинного світу, як останній український легальний уряд, що правив частиною української землі – Карпатською Україною.

IV

Стверджується, що Український Націоналістичний Рух, а зокрема Уряд Карпатської України і Організація Українських Націоналістів спільно змагали всіма силами створити, збудувати й оборонити Карпатську Українську Державу.

V

Усі конкретні висновки і потреби, що випливають з тих повищих засад, устійнюється в окремому залучникові.

Андрій Мельник

Омелян Сенік Грибівський

Ярослав Барановський-Лімницький

Др.Августин Волошин

Юліян Ревай

Августин Штефан³².

Як проходили переговори і чи підписував Августин Волошин цей документ?

ДОПИТ 19 ЧЕРВНЯ 1945 р.

ЗАПИТАННЯ: Розкажіть про суть зробленої вами усної заяви слідству?

ВІДПОВІДЬ: На одному з минулих допитів я говорив про мою зустріч з "вождем" українських націоналістів в Берліні Андрієм Мельником. В дійсності ж я мав зустріч і розмову з А.Мельником, але не в Берліні, а в Італії. Про обставини, при яких відбулася зустріч і розмова з А.Мельником в Італії, я й хочу розказати слідству...

ЗАПИТАННЯ: При яких обставинах ви зустрілися і розмовляли з Андрієм Мельником?

ВІДПОВІДЬ: Знаходячись в Празі до мене на квартиру в кінці серпня чи на початку вересня 1939 р. прийшли прем'єр-міністр Ревай Ю. і Комаринський – керівник при моєму уряді і повідомили, що "вождь" українських націоналістів Андрій Мельник запрошує мене – президента Карпатської України, їх і члена мого уряду міністра освіти Августина Штефана в Венецію (Італія) для політичних переговорів з питання дальнішої долі Карпатської України.

Яким чином і коли вони домовилися про зустріч і переговори з А.Мельником, я зараз не пам'ятаю. Я погодився вести переговори з А.Мельником і для цієї цілі поїхати до нього в Італію.

ЗАПИТАННЯ: Яким чином ви одержали документи на проїзд до Італії?

ВІДПОВІДЬ: Цим питанням я особисто не займався, документами на проїзд в Італію мене і інших членів делегації – Ю.Ревая, А.Штефана – забезпечив Комаринський. Наскільки я пам'ятаю, Комаринський від німецьких властей в Празі одержав на всіх нас перепустки, так звані "durchlassehein" на право проїзду кордону і перебування в Італії.

ЗАПИТАННЯ: Перед від'їздом із Праги ви, Ю.Ревай, А.Штефан і Комаринський обговорили спільно план ваших розмов під час переговорів з А.Мельником?

ВІДПОВІДЬ: Цього я не пам'ятаю.

ЗАПИТАННЯ: Коли прибули для переговорів з А.Мельником в Італію?

ВІДПОВІДЬ: В Венецію через Відень ми прибули наступного дня.

ЗАПИТАННЯ: Де саме відбулись переговори з А.Мельником?

ВІДПОВІДЬ: Переговори відбулись в готелі на острові Лідо (Венеція), де вже нас чекав А.Мельник, його секретар і професор римського університету.

ЗАПИТАННЯ: Назвіть, хто саме був присутній на ваших переговорах?

ВІДПОВІДЬ: При переговорах були присутні: Мельник Андрій, його секретар Барановський і професор римського університету Онацький (або Онацький) – ідеолог українських націоналістів, який одночасно очолював українські націоналістичні організації в Італії, я – президент Карпатської України, прем'єр-міністр мого уряду Юлій Ревай, міністр освіти Августин Штефан і Комаринський – керівник пропаганди при моєму уряді.

ЗАПИТАННЯ: Як проходили переговори і які були прийняті рішення?

ВІДПОВІДЬ: Після обміну привітаннями проходили політичні переговори, повного змісту яких не пам'ятаю. Добре пам'ятаю тільки те, що Мельник запропонував мені і решті членам делегації погодитися на приєднання території Карпатської України до решти українських земель, тобто до Галичини і Радянської України для утворення "Самостійної України".

Далі Мельник заявив, що ця ціль по створенню "Самостійної України" буде здійснена при допомозі українців, які населяють всі землі і вони ж допоможуть удалити угорців з території Карпатської України, яку останні окупували.

На пропозицію Мельника я згоди не дав і відповів, що моя ціль полягає в тому, щоб удалити угорців з території Карпатської України і зберегти її автономію.

ЗАПИТАННЯ: Яку участь взяли в переговорах Ю.Ревай, А.Штефан, Комаринський, Онадський і Барановський?

ВІДПОВІДЬ: Ю.Ревай, А.Штефан, Комаринський, Онацький і Барановський також брали участь в цих переговорах, але із-за давності я не пам'ятаю змісту їх виступів.

ЗАПИТАННЯ: Яким шляхом повинні були відторгнути Радянську Україну від Радянського Союзу, а також Галичину і залучити українців для здійснення цих насильницьких актів?

ВІДПОВІДЬ: Якись плани на переговорах обговорювались, але не в детальній формі, однак із-за давності я не можу їх зараз пригадати.

ЗАПИТАННЯ: Які були прийняті рішення в ході переговорів?

ВІДПОВІДЬ: Кінцевих рішень прийнято не було.

ЗАПИТАННЯ: Який документ був вироблений і підписаний після переговорів?

ВІДПОВІДЬ: Документ не вироблявся і я особисто нічого не підписував, а про решту учасників переговорів не знаю.

ЗАПИТАННЯ: На чому тоді закінчилися переговори?

ВІДПОВІДЬ: Мельник, Онацький і Барановський запросили мене, Штефана, Ю.Ревая і Комаринського поїхати в Рим для продовження переговорів, але я від цього відмовився і поїхав з Комаринським в Прагу.

Мельник, Онацький, Барановський, Ревай Ю., Штефан поїхали в Рим, де продовжили переговори. Запрошення Мельника я розцінював як прагнення з його боку зробити на мене вплив і погодитися на його пропозиції в Римі, де б йому допомагали в цьому націоналістичні кола.

ЗАПИТАННЯ: Про що домовились названі особи в Римі?

ВІДПОВІДЬ: Не знаю.

ЗАПИТАННЯ: Вас Ю.Ревай, Штефан і інші особи інформували про результати переговорів в Римі?

ВІДПОВІДЬ: Після повернення Ю.Ревая і А.Штефана з Риму я з ними в Празі зустрічався і розмовляв неодноразово, але я зараз не пам'ятаю чи інформували вони мене про результати переговорів з А.Мельником та його соратниками в Римі³³.

20 червня 1945 р. відбувся останній допит Августина Волошина, на якому йому було зачитано постанову про оголошення звинувачення. Уважно її прочитавши, Августин Волошин майже з усім погодився: "В чому мене звинувачують статті звинувачення мені зрозумілі... Винним себе визнаю"³⁴. Можна собі уявити, до якого стану була доведена ця 70-літня людина, якщо вона визнавала себе винною навіть у тих "бідах", до яких не мала ніякого відношення. І дійсно, НКВС міг примусити говорити навіть мертвого...

¹ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.11.

²Там же.

³Дет. див.: Зимомря М., Гомоннай В., Вегеш М. Августин Волошин. – Ужгород, 1995; Вегеш М., Турянця В. Короткий життєпис Августина Волошина. – Ужгород, 1995.

⁴ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.12.

⁵Там же, арк.13.

⁶Там же, арк.24–25.

⁷Гренджа-Донський В.Щоденник//Твори Василя Гренджі-Донського. – Т. VIII. – Вашингтон, 1987. – С.30.

⁸Нова свобода. – 1938. – 18 жов.

⁹ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.25.

¹⁰Гренджа-Донський В.Величний Всепросвітянський з'їзд в Ужгороді дня 17.X.1937//Твори Василя Гренджі-Донського. – Т.IX. – Вашингтон, 1989. – С.150.

¹¹ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.32.

¹²Там же, арк.13.

¹³Там же, арк.20.

¹⁴Див.: Гренджа-Донський В.Щоденник. – С.144–145.

¹⁵ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.20.

¹⁶ЗОДА, ф.3, оп.3, спр.64, арк.163.

¹⁷Косик В. Україна і Німеччина в другій світовій війні. – Париж, Нью-Йорк, Львів, 1991. – С.468.

¹⁸ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.32.

¹⁹Там же, арк.14.

²⁰Там же, арк.13.

²¹Там же, арк.10.

²²Вегеш М. Карпатська Україна 1938–1939 рр.: соціально-економічний і політичний розвиток. – Ужгород, 1993.

²³Гренджа-Донський В.Щоденник. – С.264.

²⁴ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.11–12.

²⁵Там же, арк.10.

²⁶Там же, арк.14.

²⁷Там же, арк.14, 15.

²⁸Там же, арк. 16, 17.

²⁹Діло. – 1938. – 19 лист.

³⁰Капустянянський М. Військова підготовка ОУН//Організація Українських Націоналістів. 1929–1954. – Париж, 1955. – С.133.

³¹Jaroslav Kokoska. Amiralul Canaris. Editura militara, 1970. – S.164.

³²Стерчо П.Карпато-українська держава. – Львів, 1994. – С. 110–111.

³³ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк. 27–29.

³⁴Там же, арк.31.

РОЗДІЛ ІІІ. СМЕРТЬ КАРПАТСЬКОГО ПРЕЗИДЕНТА

20 червня 1945 р. Августину Волошину було представлено обвинувачення, згідно з яким він "проводив ворожу діяльність проти Радянського Союзу". Наводимо його повністю:

ПОСТАНОВЛЕНИЕ (О ПРЕДЪЯВЛЕНИИ ОБВИНЕНИЯ) г.Москва, 1945, июня 20 дня.

Я, следователь следственного отдела Главного управления "Смерш" майор Вайндорф, рассмотрев следственный материал по делу и приняв во внимание, что Волошин Августин Иванович достаточно изобличается в том, что являясь членом т.н. правительства Карпатской Украины и "Украинского народного объединения" проводил враждебную деятельность против Советского Союза

ПОСТАНОВИЛ:

Руководствуясь ст.ст. 128 и 129 УПК РСФСР, привлечь Волошина Августина Ивановича в качестве обвиняемого по ст.ст. 58-4 и 58-11 УК, о чем объявить обвиняемому под расписку в настоящем постановлении.

"Согласен" Начальник Отделения Следственного отдела
подполковник Кулешов.

"Утверждено" Зам. начальника Следственного отдела
Главного управления "Смерш" подполковник Флягин.
20 июня 1945.¹

Після останнього допиту, який вів слідчий Вайндорф, здоров'я Августина Волошина різко погіршилося і його перевезли в Бутирську тюрму. Про перебування Волошина в Лефортові маємо свідчення В.І.Марчука із Житомирщини: "Сидів 8 місяців у Лефортівській тюрмі. Зразу після дня Перемоги до мене в камеру-одиначку помістили Августина Івановича Волошина – Президента Карпатської України. Це був невисокий, повний чоловік, років йому було за 70. Він мав хворий шлунок і не міг їсти. Свою їжу віддавав мені. Потім до нас підсадили ще якогось Барковського, це був стукач, але ми цього не знали. Він заводив провокаційні розмови і потім доносив слідчому. Пам'ятаю такий випадок. Я не знав жодної молитви і Волошин вчив мене "Отче наш". Коли

наступного разу мене викликали на допит, слідчий сказав: "Ну, как "Отче наш" выучил уже?" Тоді я не догадався, звідки слідчий знає про молитву. Хто такий Барковський, дізнався в Бутирській тюрмі від одного викладача військової академії, до якого теж підсаджували Барковського.

Кожного дня Волошин розповідав про життя Ісуса Христа, також про себе, як він їздив до Риму, до Праги. Я дізнався, що Волошин зустрічався з Ріббентропом, Степаном Бандерою і Мельником, казав, що його звинувачують у германофільстві. Це слово я вперше почув від нього, і воно мені запам'яталося.

Одного разу в камері Волошин писав заяву на ім'я Молотова. В цій заяві він зазначив, що його заарештовано несправедливо, що він громадянин іншої держави. Пригадую початок заяви: "Премьер-министру господину Молотову от бывшего премьер-министра Закарпатской Руси доктора Волошина".

З кожним днем Августин Іванович слабнув. Навіть сам вже не міг виходити на прогулянку. Ми брали його під руки і виводили гуляти. Одного разу він попросив його залишити. Коли ми повернулися з прогулянки, у камері його не застали. Два місяці був з нами. На все життя запам'ятав я цю добру і розумну людину"².

Свідчення Марчука повністю підтверджуються даними заключення медичного персоналу Бутирської тюрми:

ВРАЧЕБНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

10 июля 1945 г.

Заключенный Волошин Августин Иванович 1874 г. рождения, обратился впервые за медпомощью 23 мая 1945 г. с жалобами на боли в области сердца, одышку, и общую слабость.

Объективно: заключенный правильного телосложения, с чрезмерным отложением жира, кожа и видимые слизистые бледны. Сердце – границы расширены во все стороны, тоны глухие, акцент на втором тоне аорты.

В легких ослабленное дыхание, сухие хрипы. Печень и селезенка не пальсируются, безболезненны.

В течение последнего времени заключенный резко ослаб, усилилась одышка и общая слабость, сильно отекли ноги, совершенно исчез аппетит. Заключенный встает и передвигается только с посторонней помощью.

Все вышеизложенное говорит за то, что у заключенного имеется кардиосклероз с упадком сердечной деятельности, вследствие чего он нуждается в немедленном направлении в больницу Бутырской тюрьмы для стационарного лечения.

Начальник санчасти лефортовской тюрьмы НКГБ СССР
майор медицинской службы Яншин.³

Сучасні дослідники називали різні дати смерті президента: 11, 14, 17 липня. Помилкового твердження притримувався і один з авторів цієї книги⁴. На основі "Справи Волошина" ми маємо можливість встановити точну дату смерті.

АКТ

Заключенный Волошин Августин Иванович, 1874 г. рождения, находящийся в больнице с 11.VII.1945 по поводу декомпенсированного порока сердца, воспаления почек, хронического колита 19.VII.1945 в 15 час. 20 минут умер от паралича сердца.

Дежурный врач (подпись)
Копия верна
Секретарь Бутырской тюрьмы
НКВД СССР (подпись)
Капитан Свитский⁵

АКТ

судебно-медицинского исследования трупа
ВОЛОШИНА А.И.

Вскрытие произведено 20/VII 1945 суд.-мед. экспертом Семеновским в присутствии нач. санчасти Бутырской тюрьмы полковника мед. службы Ларина

(Детализированный лист)

АНАТОМИЧЕСКИЙ ДИАГНОЗ:

Артериосклероз. Артериокардиосклероз. Артериолосклеротический нефроцирроз. Расширение полостей сердца. Общее ожирение. Миодегенерация сердца. Эмфизема легких. Желчно-каменная болезнь. Хронический энтероколит.

Заключение: смерть наступила от паралича сердца (артериосклероз, артериокардиосклероз).

Акт подписал собственноручно
СЕМЕНОВСКИЙ⁶

Так закінчилося життя славного сина українського народу, президента Карпатської України Августина Івановича Волошина. У "Заповіді", написаному 19 серпня 1944 р. в Празі, Волошин вважав, що "лиш загально християнська етика, що стоїть над народами й державами, може забезпечити й нашому народові почесне місце в родині цивілізованих націй"⁷. До цього ми повинні прагнути.

¹ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.30.

²Вегеш М. Августин Волошин//Календар "Просвіти" на 1994 рік. – Ужгород, 1994. С. 72–73.

³ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.106.

⁴Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна//Дзвін. – 1991. – № 3. – С. 89–90.

⁵ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк.107.

⁶Там же, арк.109.

⁷Заповіт Волошина//Карпатська Україна. – 1994. – 14 квітня.

ДОДАТКИ

ИЗ ПИСЬМА ВОЛОШИНА ГИТЛЕРУ

11.VII.1941.

Его превосходительству Господину Имперскому канцлеру и Фюреру германского народа Адольфу Гитлеру

Берлин

Ваше превосходительство!

По уполномочию Вашего Превосходительства, господину Юду Отто Эрнсту в Пардубиц, получил я разрешение в прошлом году от Вашего Превосходительства, писать, если это сочту за необходимость. Используя в третий раз эту возможность я позволяю себе изложить и сообщить Вашему Превосходительству нижеследующее:

Я имел честь 27 мая прошлого года сообщить Вашему Превосходительству, что все победы германского народа подвергаются опасности. Причиной этому заключению явилось то, что на основании добытых информации я установил, что большевики хотят коварно напасть на Германскую империю, тайно договорившись с Англией.

Я знал, что для Германии готовится новое поле битвы. Однако я, как противник войны, друг немецкого народа и приверженец Вашего желания, стремлюсь избежать возникновению нового поля битвы и поэтому продолжал изучать европейские возможности и пришел к выводу, что имеется возможность парализовать англо-советский договор.

В случае парализации предательских намерений Москвы, Германия достигнет быстрой победы над Англией. Победа над Англией будет иметь такого рода сильное психологическое давление на рост внутривосточных отношений в России, что Советы сами собой сильно ослабнут.

Равно как 7.X.1923 я обращался к господину Бенешу со словами: объединитесь с немцами, с моей точки зрения, на основе сужения Польши, откажитесь от Венгрии и дайте Украине автономию, о последнем я также просил и Ваше превосходительство.

Я хотел, чтобы бывшая Чехословакия выделила Карпатскую Украину в автономию, т.к. Карпато-Украинская автономия как раньше, так и теперь играет несомненно большую роль. Именно эта земля как раньше, так и теперь является для Украины решающим вопросом.

Раньше эта автономия Карпатской-Украины привела бы бывшую Чехословакию к федерации и тем самым к серьезным изменениям во всей Европе. Я имел хорошо разработанный план для мирного разрешения всех спорных вопросов, господин доктор Бенеш отклонил мое предложение и поэтому должно было произойти так, как я это предсказывал, а именно Чехословакия распалась. С распадом Чехословакии значение Карпатской Украины отнюдь не уменьшилось, а наоборот, чем больше рос Украинский национализм, тем больше росло значение Карпатской Украины. Как только эта азиатско-европейская Москва договорилась с Англией, значение Карпатской Украины получило особого рода форму, что и привело ее к одному из главных факторов, который и решил мир на Востоке. Значение Карпатской Украины представляет для Великой Германской Империи определенную выгоду. Украинская национал-мыслящая общественность согласно с моим мнением, и я, желая послужить Вашему Превосходительству, пришел к убеждению, что англо-советский заговор, относительно нападения на Великую Германскую Империю может быть парализован единственно под средством установления Карпато-Украинской автономии под германской верховной властью.

Мое предсказание от 15.X.1940 г. было все же не исполнено. Этим была допущена ошибка. Через эту ошибку возникло новое поле битвы. На основании создания Карпатской Украиной автономии на Украине была бы создана восприимчивая почва для всего того, что Ваше Превосходительство преднамерены сделать. Мне очень жаль это необычайное обстоятельство, потому что в последнее время имелась еще одна возможность парализации англо-советского заговора. Это было также поводом моего письма от 12.III.1941, адресованного Юду Отто Эрнсту, в котором я писал, что это будет поздно через 2-3 месяца. Это и в действительности оказалось поздно. Но развитие пробило себе совсем особые пути. Румыния воюет за Украинскую Буковину и Бессарабию, что доказывает воззвание генерала Антонеску. Это первая ошибка.

Венгрия воюет исключительно из-за того, чтобы Карпатская Украина осталась за ней. Это вторая ошибка. Венгерское и Румынское участие в этом походе против большевиков имеет сомнительную тенденцию и не служит интересам Германии. Террор, который проводился Венгрией в течение 2-х лет в Карпатской Украине, был перенесен в Югославию и подтачивает тем самым постулат, по которому должна быть построена Новая Европа.

В этом событии я вижу намеренное подтачивание фундамента Новой Европы. Венгрия посредством террора изгнала из Карпатской

Украины к большевикам 80.000 украинцев. Этим самым Венгрия повредила всем интересам империи и бросила плохой свет на эти Постулаты, за которые борется немецкий солдат. Хотя в антикоммунистической борьбе Венгрия стоит на одной стороне, но с другой стороны однако помогает она своим участием Тимошенко направлять украинские массы на борьбу против Германии.

Это является серьезной ошибкой и вредит немецкой стратегии. Эту ошибку может исправить единственно только правительство Карпатской Украины под председательством президента доктора Волошина. Слово этого правительства Ужгорода ко всему украинскому населению принесло бы немецкой империи победу над большевиками на несколько месяцев раньше. Опубликование другого правительства было бы однако только на зло и война на Востоке только бы напрасно очень затянулась, и это означало бы поражение Германии.

Поэтому прежде всего разрешите мне предложить Вашему превосходительству следующее:

– Германское имперское правительство должно по возможности скорее устранить венгерский режим из Карпатской Украины, объявить эту область частью Украины и способствовать возвращению законного правительства доктора Волошина.

Там может начаться концентрация всех украинских элементов и перебежчиков Самостоятельной Украины. Захваченные части Украины могут потом быть присоединены к Карпатской Украине.

Устройство всех украинцев и их реорганизация может быть передана тому, кого для этого уполномочит президент Карпатской Украины, а возможно само имперское правительство.

Посредством выполнения вышеуказанного украинское движение приобретет вид народного движения и первые основания к созданию самостоятельной армии. Вся Украина будет тогда смотреть на немецкую империю как на апостола правды и социальной справедливости. Это однако не должен не кто другой объявлять кроме Украинского правительства из Ужгорода.

Заговор американо-английских плутократов и русских большевиков выступает так, как я это предвидел. Своевременное вмешательство Германии еще не означает что опасность, на указание которой я имел честь, прошла бы мимо. Маршал Тимошенко имеет еще против немцев в руках сильные, моральные аргументы, с помощью которых он убедил украинские массы, которые еще в январе 1938 г. кричали: мы идем с Германией, следовать их туда, куда я уже имел честь указывать.

Перебегает только сознательный элемент. Много этих перебежчиков являются известными именами на Украине и они могли бы очень много содействовать если бы Ужгород был бы под влиянием украинского правительства. Такое решение означало-бы не только начало новой истории Украины, но также и Европы и главным образом парализовало бы влияние Тимошенко на весь Украинский народ. Война на Востоке приняла бы очень быстрый исход.

Правительство Карпатской Украины, в том случае если владеет территорией, вопросу быстрой победы на Востоке будет содействовать с такой силой, как никто в Берлине не предполагает.

Я заверяю, что такого рода правительство в состоянии сделать больше, чем Венгрия и Румыния вместе. Это, что я только что привел, было бы первым шагом на пути к самостоятельности Украины. Самостоятельность Украины представляю я себе проведением следующих мероприятий:

Посредством устранения Советов возникает сначала на Украине состояние 1917 года. В 1917 году прежде всего было бы необходимым, чтобы была организована Украинская Армия. Тогдашняя Германия однако не разрешила Украине иметь армию. Это была ошибка. Эта ошибка не должна повториться. Напротив разрешаю я себе по отношению этого вопроса предложить следующее:

1) После устранения Советского режима на Украине можно бы объявить Украинское государство.

2) Как первый Президент, республиканский вождь украинского народа мог бы быть назначен его превосходительство господин А. Волошин.

3) Президент собирает представителей всего народа и предлагает, чтобы Украина стала монархией.

4) К украинской монархии будет назначен Кронпринц Великой Германской империи.

5) Немецкий Кронпринц будет приглашен на трон князей Владимира и Ярослава Мудрого, получит украинское имя и делается греческим католиком.

6) Бессарабия, Буковина и Карпатская Украина будут присоединены к Украине.

7) Старо-русскую церковь упразднить и на месте схиматизма основать как государственную церковь греческую католическую церковь, которая на основании союзных традиций свяжет нас с священной римской церковью.

8) Украина государство будет государством без всяких внешних гарантий и гарантирует само себя.

9) Внутреннее социальное устройство украинского государства будет установлено посредством конституционного национального строения.

10) Украинское государство, принимая во внимание индустриальную Европу, не будет возводить больших индустриальных сооружений. Это была бы напрасная пролетаризация страны и было бы опасностью европейским рабочим.

Имея честь предложить Вашему превосходительству все необходимые доводы и пожелания в отношении организации Украинского государства, я уверен, что в случае, если все произойдет так, как я это предлагаю, любая опасность немецкой победе исчезнет и победа на Востоке в течение короткого времени придет к благоприятному исходу для Великой германской империи. Я в лице Вашего Превосходительства приветствую народ Великой Германской империи и желаю Вашим вооруженным силам полной победы.

Вам преданный

Хорст под Хрудим 11.VII.1941

Перевел переводчик Упр. "Смерш" 1-го Прибалтийского фронта
мл.лт.Грачев 23.07.1945/ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк. 87-95.

ИЗ ПИСЬМА РИББЕНТРОПУ 30 НОЯБРЯ 1939 ГОДА

Его светлости господину Иоахиму Риббентропу. Имперскому
министру иностранных дел

в Берлин

Ваша светлость!

Члены бывшего правительства Карпатской Украины обращают в нижеследующем внимание вашей светлости на новую ситуацию, которая создалась благодаря военного захвата Восточной Галиции (Западной Украины) Советским Союзом.

Вследствие этих обстоятельств разрешите представить конкретные предложения, имеющие целью оздоровление политической ситуации не только в Карпатской Украине, но и в зависимости с этим также в Центральной и Восточной Европе. Как известно, территория Карпатской Украины в марте 1939 г. была оккупирована венгерской армией. Оккупация была произведена насильно против воли всего населения Карпатской Украины. Кровавая оккупация, беспощадные преследования украинского народа и нетактичное поведение ответственных вен-

герских властей по отношению к коренному населению, отсутствие всякого социального чувства, а точно также хозяйственная отсталость Венгрии привели к тому, что Карпатская Украина со времени произвольной оккупации сделалась полем волнений. Следствием приведенных фактов, не говоря уже о антивенгерских массовых демонстрациях, среди украинского населения ширится движение к доброжелательному объединению Карпатской Украины с Советским Союзом. Как доказательством этого является беспрестанное дезертирство солдат украинской национальности из венгерской армии, число которых превысило 50% призванных в армию.

Это же является причиной все более становящихся многочисленных случаев дезертирства украинской интеллигенции в СССР. На одном участке границы между Карпатской Украиной и областью, занятой Красной Армией пограничный камень был удален для того, чтобы содействовать защите Карпатской Украины Красной Армией.

Королевское венгерское правительство заметило большевизацию Карпатской Украины и с целью подавления симпатий населения к Советскому Союзу послало большие контингенты жандармов, тайной полиции и вооруженные силы, в особенности в районы, где проживает украинское поселение. Эти мероприятия королевского правительства как теперь, так и в будущем, не в состоянии подавить дружественные демонстрации населения к Советскому Союзу, т.к. народ желает при любых обстоятельствах освободиться от Венгрии и объединиться с любым государством, но только не с Венгрией. Жесточайшие репрессии королевского венгерского правительства не в состоянии успокоить взбунтовавшееся население, т.к. народ в течение 8-ми месячного венгерского режима пришел к убеждению, что королевское венгерское правительство не думало удовлетворить элементарные национальные, культурные и хозяйственные потребности украинского населения и это недовольство население выражает в непрерывных бунтах по отношению к венгерским органам как это недавно имело место в общине "ПАЗИНА".

Венгерские власти не довольствовались фактом, что во время оккупации Карпатской Украины многие тысячи украинцев среди них дети школьного возраста обеих полов расстреляли или неслыханным жестоким образом убиты были, но они распустили все украинские культурные организации и союзы, среди них свыше 300 читальных залов культурного объединения "Просвита", всякое издание украинской литературы и прессы запрещено, все украинские народные, профессиональные и средние школы закрыты, исполнение служебных

обязанностей на украинском языке преследуются и теперь запрещают даже разговаривать и петь песни на родном украинском языке.

Взамен этого по всей стране они ввели неслыханный террор, тысячи интеллигентов, ваша светлость, ограблены, ценный инвентарь увезен во внутрь Венгрии, разграблены также леса, которые составляли самый дорогой заповедник Карпатской Украины.

В хозяйственном и социальном отношении венгерские власти понизили жизненный уровень Карпатской Украины до предвоенного уровня. Королевское венгерское правительство рассматривает Карпатскую Украину из перспективы 1914 г., поэтому не предвидится никаких перспектив на улучшение жизненного положения в стране.

Это обстоятельство привело к тому, что Венгрия не может завоевать симпатии населения страны. Последствия, которые из этого вытекают, видны сами собой.

На этом основании соседство Советского Союза развивает у народа к нему все более симпатию, что в конце-концов может привести к военной интервенции со стороны СССР под предлогом освобождения братского народа в Карпатской Украине. Само собой понятно, что такая военная интервенция может окончиться воссоединением Карпатской Украины с СССР, т.к. маленькая венгерская армия была бы не в состоянии противостоять Красной.

Что за последствия имело бы такое объединение Карпатской Украины с СССР в политическом и стратегическом отношениях для всей Центральной и Юго-Восточной Европы – каждому понятно. Своим географическим положением и рельефом местности Карпатская Украина для каждого государства на севере является ключевой позицией, владение Карпатской Украиной Северным государством создало бы ему в дунайском бассейне доминирующую позицию, т.к. владение склонами Карпат привело бы к преимуществу несравненного стратегического значения. Стратегическое владение Карпатской Украиной государством Севера должно было бы вызвать, без сомнения, далеко идущие политические перевороты в соседних государствах, которые привели бы к нежелательным осложнениям.

С оккупацией Карпатской Украины СССР должны были бы не только Венгрия, но и все балканские государства ввойти под непосредственное влияние СССР. Поэтому настоящее государственное состояние Карпатской Украины в рамках венгерского государства не может продолжаться дальше, т.к. это означает опасность не только для самой Венгрии, но и для всех государств Центральной Европы.

Единственно возможным разрешением настоящей ситуации является отсоединение Карпатской Украины от Венгрии. Принимая во внимание маленький район и малочисленность населения страны, было бы лучшим и удобным разрешением данного вопроса, это объединение Карпатской Украины со славянским соседним государством, население которого является родственным с народом Карпатской Украины и народы которого в течение тысяч лет разделяли общую долю.

Само собой разумеется, что объединение Карпатской Украины со Словакией будет реализовано только в том случае, если наряду с согласием Словацкого государства будет еще также оказана поддержка и распространится надежная защита на территорию Карпатской Украины со стороны Великой Германской Империи.

Разрешенный таким образом политический государственный союз Карпатской Украины со Словацким государством имел бы нижеследующие преимущества:

1) Карпатская Украина перестала бы являться предметом советской экспансии в Центральной Европе.

2) Великая Германия была бы этим самым предохранена от нежелательных стратегических и политических выгодных позиций Советского Союза в Центральной Европе.

3) Великая Германия имела бы никем непрерываемую связь на Восток к Румынским источникам сырья.

4) Великая Германия посредством уделения большой роли своему союзнику – только бы выиграла в мировом измерении.

Это новое законное государственное состояние Карпатской Украины приветствовали бы все соседние государства, в особенности Румыния, государственные границы которой (откуда над Румынией постоянно нависала угроза) по отношению к Венгрии были бы сокращены. Словацкое государство от расширения своей территории во всяком случае только бы выиграло.

Советский Союз, принимая во внимание его договор о дружбе с Великой Германской Империей, не ставил бы никаких препятствий к такому разрешению данного вопроса, т.к. Карпатская Украина смогла бы в полном покое лучше как до сих пор следовать своим культурным, национальным и хозяйственным стремлениям, что теперь в рамках Венгрии, где у народа изъяты все возможности развития, где даже на его примитивные человеческие права, на свободу языка проводятся гонения, являются невозможными.

Единственным ущербом такого разрешения вопроса были бы территориальная потеря для Венгрии, но также эта потеря была бы собст-

венно говоря кажущейся, т.к. для Венгрии предложенное разрешение вопроса имело бы следующие выгодные последствия:

а) Надежные позиции по отношению к СССР, т.к. не имелось бы государственных границ с СССР.

б) Все заботы, связанные с взбунтовавшимися элементами, не выпали бы на ее долю.

в) Венгрия освободилась бы от населения, которое не имеет с венгерским населением ни в расовом, ни в культурном, политическом или единства языка ничего общего или имеет немного общего. И это обстоятельство представляет сегодня для Венгерского государства постоянную опасность.

г) Отделение Карпатской Украины имело бы большое значение для облегчения плохих венгерских финансов, т.к. Карпатская Украина является "пассивом" и такое состояние будет продолжаться еще долгое время.

Т.к. оккупация Карпатской Украины еще не была признана ни Великой Германией, ни СССР и Италией де юре, на пути предложенного изменения государственного состояния Карпатской Украины не стоит никаких юридических препятствий. В отношении технического отделения Карпатской Украины от Венгерского государства правительство Карпатской Украины предлагает следующие мероприятия: До окончательного урегулирования законного государственного состояния Карпатской Украины, территория Карпатской Украины должна быть занята немецкой армией. Для решения государственной принадлежности Карпатской Украины должен быть проведен плебисцит.

По предложению правительства Карпатской Украины этот вопрос решит плебисцит: остается ли Карпатская Украина при Венгрии или должна образовать объединение со славянским государством. Правом голоса пользуются все лица, которые 4-го ноября 1939 г. имели свое постоянное место жительства на бывшей территории Карпатской Украины. Контроль плебисцита поручить бы германскому имперскому правительству.

Принимая во внимание очень враждебные настроения населения Карпатской Украины к Венгрии, украинское правительство уверено, что плебисцит привел бы к благоприятному исходу – к союзу с славянским государством.

Юридическая регулировка этого соединения правительства Словакии и Карпатской Украины по согласованности с Имперским правительством к этому моменту должны подготовить. Соответствующие решения правительств подлежат ратификации со стороны словацкого,

а точно также Карпатско-Украинского Ландтага. Уже при этой возможности издает Карпато-Украинское правительство объявление, что оно не потерпит никаких враждебных проявлений как соседних государств, а также каждого любого государства по отношению к Карпатской Украине.

В интересах обеспечения лучшего будущего многострадального народа Карпатской Украины, а также в интересах порядка и спокойствия в Центральной Европе, мы ожидаем благоприятного разрешения данного вопроса и остаемся вам преданные.

Прага 30 ноября 1939

За правительство Карпатской Украины
(ЦАМДБ СРСР, Н-17681, арк. 69-77).